

Carles Riba i la llengua literària durant el franquisme

Exercicis de simplicitat

Isabel Turull i Crexells

5 Conclusions

Dins de la turbulenta història cultural catalana, sacsejada especialment per les conseqüències de la guerra civil espanyola, Carles Riba ha estat citat sovint no només com a poeta, sinó també com a lingüista.

Així Joan Triadú en el seu treball ja clàssic sobre la poesia ribiana començava el primer capítol amb aquesta afirmació: «Carles Riba, com a lingüista que és - l'únic poeta català científicament preparat en lingüística, almenys fins a l'època en què començà a escriure» (Triadú 1954, 11). Afirmació que Medina va reprendre el 1984 i que es tornava a confirmar amb el títol que Miquel Dolç va donar a la seva intervenció al Simposi Carles Riba el mateix any: «Carles Riba o la responsabilitat lingüística» (Dolç 1986). La posició dins de l'Institut d'Estudis Catalans, la col·laboració amb Fabra, la feina com a corrector a la Fundació Bernat Metge, així com el paper de filòleg clàssic o bé d'escriptor podien avalar aquesta tesi, però va ser sobretot la seva col·laboració en la reedició del diccionari de Fabra que va confirmar-la, si més no aparentment.

Hi ha hagut també qui ha volgut negar explícitament aquest aspecte de la seva figura intel·lectual, per exemple Joan Coromines, molt crític especialment amb allò que considerava unes intervencions inacceptables d'un poeta en qüestions lingüístiques, però també Josep Pla, o fins i tot Gabriel Ferrater, que per altra banda era un gran admirador de la poesia ribiana. Aquestes crítiques han arribat a posar en dubte la competència de Riba en l'ús pràctic de la llengua.

En aquest aspecte, els crítics han mostrat certa perplexitat pel que fa a la capacitat de Riba per dominar la sintaxi de la prosa o per expressar-se seguint el geni de la llengua. Pla, per exemple, veu una contradicció entre la voluntat del nostre autor de posar en primer pla la normalitat i el fet que: «cregué, per influència dorsiana, que es podia escriure amb un estil contrari al geni de la llengua» (Pla 1980, 368). És curiós el fet que en canvi les creacions i invencions de Josep Carner, el 'príncep dels poetes', es consideren totalment adients al geni de la llengua. Amb paraules del mateix Pla: «generalment parlava utilitzant formes verbals inusitades però perfectes [...]. Tan bons li eren els recursos del català medieval com els darrers popularismes que estilitzava ell mateix» (citada per Busquets 1977, 534).

Els estudis iconoclastes de Xavier Pericay i Ferran Toutain els anys noranta, tot i haver tingut un ressò limitat, són un nou element d'aquest corrent. Els autors hi posen en un mateix pla «dos terrabastalls de

naturalesa ben diversa», el noucentisme i la guerra civil, i parlen de la situació durant la postguerra com un «establishment» dominat per la figura de Riba (Pericay, Toutain 1997, 11-12). Si el seu model de llengua és defensable en la poesia: «en la poesia sí que sembla que aquest objectiu es va aconseguir d'una manera rotunda, i només cal llegir *Salvatge cor*, les *Elegies de Bierville* [...] per adonar-se'n» (167), en canvi en la prosa «Riba, Esclasans o Jordana [...] van contribuir [...] a promouvoir l'artifici i a fomentar la confusió» (21).

Al llarg d'aquest treball hem pogut delimitar millor la imatge de Riba com a lingüista, tant des del punt de vista personal com públic, i d'altra banda, veure com evoluciona a la pràctica l'idiome ribià: des dels primers anys de tempteigs tècnics, paral·lels als progressos de la recerca i les propostes de Pompeu Fabra, que porten a un augment progressiu de la seguretat pel que fa a l'ús de la llengua, fins a la crisi de la guerra civil i a la nova situació de perill que provoca noves dificultats.

Pel que fa a la primera part d'aquest estudi, he pogut mostrar que la formació de Riba és més filològica i filosòfica que no pròpiament lingüística. Els seus referents són els gramàtics del classicisme francès, per exemple, però filtrats a través de Gide; a més, tot i que sabem que havia llegit Saussure, el seu interès no s'orienta tant vers els problemes que planteja el lingüista, sinó sobre els seus antecedents en la filosofia clàssica; l'evolució de la qüestió de la llengua italiana, per altra banda, és vista a través de les intervencions de Manzoni com a autor de prosa.

Les referències a la llengua com a problema són, per altra banda, freqüents en els primers escrits però van disminuint amb la maduració personal de Riba i sobretot amb la progressiva afirmació del català en tots els àmbits. Serà la nova situació de perill creada amb la derrota al final de la guerra civil la que causarà les seves noves incursions en aquest camp.

Si la seva imatge pública inclou, especialment en aquest moment i durant el que ell anomena 'exili interior', la figura del lingüista, a causa de l'absència física del país de la majoria dels intel·lectuals catalans, hem vist com en cap cas és ell qui s'atribueix aquest paper, si més no explícitament: ell mateix s'anomena poeta, escriptor, professor de grec i, dins de la Fundació Bernat Metge, simple col·laborador. En una carta a Cambó que no va arribar a enviar, el terme que utilitza és 'ventafocs': «[Jo] era un hel·lenista passador, un col·laborador distingit entre tots, útil, insubstituïble; de vegades una ventafocs discreta» (Guardiola 1991, 260).

Pel que fa a la polèmica reedició del diccionari de Pompeu Fabra el 1954, malgrat la interpretació negativa del paper que hi va tenir Riba, deguda especialment a Coromines, la seva posició va ser sempre de respecte per les decisions preses pels professionals. El mateix Coromines es veu obligat a admetre-ho, i considera que el vertader responsable de les deficiències pròpiament tècniques del diccionari tal com va sortir al carrer va ser el secretari Aramon. Riba, però, en acceptar escriure'n el pròleg, donava

d'alguna manera garantia al volum i acceptava, doncs, una responsabilitat com a lingüista. Per aquest motiu en el seu text insisteix en el concepte d'autoritat, autoritat que per a ell només podia tenir Fabra. La situació política, l'aïllament dels estudiosos i dels mateixos catalanoparlants provocat per la dictadura franquista, no permet fer altra cosa que tornar a proposar un diccionari ja acceptat i modificar-lo el mínim possible.

Per altra banda, algunes afirmacions contingudes en aquest pròleg i que han causat grans polèmiques que encara cuegen no coincideixen necessàriament amb la interpretació que se'ls ha donat. Si alguns crítics han vist en la referència a la qualitat del 'gust' de Fabra i sobretot en la comparació amb l'*honnête homme* una consideració negativa i la manifestació d'un cert sentit de superioritat del literat sobre el lingüista, ha quedat demostrat que aquests apunts no invaliden de cap manera el to ditiràmbic de tot el text. Aquí Riba, com en els seus escrits poètics i fins en els contes per a infants, no admet una lectura banal, sinó que exigeix al lector un esforç d'interpretació. Com afirma a les «Paraules a la gent gran», introducció a l'edició del 1928 de *Sis Joans*, la seva lectura és «més aviat extensa»: aquesta lectura, cada una de les seves lectures, deixa un senyal en el valor semàntic de cada paraula que utilitza. És allò que ell anomena: 'tradició': l'ús que al llarg del temps va enriquint semànticament cada paraula, i que segons ell manca en la llengua catalana «on els mots i els toms sintàctics tenen més aviat un relleu virginal, agressiu, intervingut a penes per la literatura» (*OC/2*, 252-3). No podem, doncs, interpretar l'expressió *honnête homme* en el sentit limitat que tindria la seva traducció, sinó que cal llegir-la amb totes les connotacions positives que en aquest cas li han estat afegides pels autors francesos del segle XVII.

Si passem ara a la praxi lingüística del nostre autor, com es pot aplicar aquest concepte exigent del llenguatge literari en l'escriptura per a nens?

L'anàlisi detallada del lèxic d'alguns contes ens permet seguir l'evolució de l'estil de Riba durant trenta-tres anys, des del 1918, data de publicació de *Guillot, bandoler* i de *Joan Feréstec*, fins al 1951, última edició revisada per l'autor del recull *Sis Joans*. Als primers textos, l'única preocupació de l'escriptor és la correcció normativa, i segueix fidelment les indicacions fabrianes a mesura que són publicades. Amb paraules de Sullà (1992a, 34), «l'estil és planer i directe», cosa que, d'altra banda és coherent amb el registre que requereix un text d'aquest tipus. Als darrers contes de *Sis Joans*, en canvi, l'estil és més poètic però no massa adient al gènere i l'ús del lèxic, més agosarat, de vegades s'allunya de la norma.

Aquesta evolució es produeix paral·lelament a la maduració personal de Riba. El respecte per la normativa fabriana és una constant en tota la seva obra, però en els seus primers escrits s'imposa «per disciplina». Són paraules del propi Riba el 1941 en algunes cartes en referir-se a la motivació de la seva decisió d'utilitzar sistemàticament per exemple 'ésser' en lloc de 'ser', o bé el possessiu 'llur' en lloc de 'el seu'. De la mateixa

manera, l'ús freqüent en els seus primers textos d'alguns hipònims, com 'furtar' per 'robar', seguint fidelment les definicions fabrianes, disminueix amb la maduració del seu estil.

L'exili i després la mort de Fabra confereixen per altra banda a Riba una posició d'autoritat a Catalunya que li permet intervenir en qüestions gramaticals i lèxiques, tot i que exercirà aquesta autoritat només com a corrector editorial. En aquest sentit cal fixar-se com el respecte envers l'autoritat de Fabra no es repeteix de la mateixa manera amb el seu deixeble Coromines: en les revisions de les traduccions dels clàssics que Coromines preparava per a la col·lecció Bernat Metge, Riba no es limitava a les indicacions de tipus filològic, sinó que feia correccions «de català». Com es queixa el mateix Coromines, a més, ho feia aplicant unes regles que no havien estat proposades per Fabra ni per cap altre gramàtic, com per exemple insistint en una distinció semàntica entre els sinònims 'portar' i 'dur'.

Tornant a l'evolució del llenguatge en els contes ribians, els primers dels *Sis Joans* ens demostren com fins i tot en una qüestió tan aparentment banal com és la creació de mots per derivació Riba segueix fidelment els consells o els suggeriments de Fabra. La presència abundant de formes derivades en *Joan Feréstec*, escrit deu anys abans de «Joan Drogo», no respon només a un interès estilístic coherent amb el gènere, sinó que és també una resposta a la preocupació que el lingüista havia expressat en diverses ocasions respecte a la poca productivitat d'alguns sufixos catalans.

En canvi a «Joan Drogo», tot i que som tot just al 1928, una actitud més segura porta l'autor a renunciar a aquests recursos i a utilitzar el lèxic de manera més personal i fins i tot agosarada. Per aquest motiu hi trobem alguns castellanismes que ja no es poden justificar per la cronologia i que a més l'autor no corregeix en edicions posteriors i, sobretot, veiem alguns usos semàntics que s'allunyen de la norma. Això també succeïa en alguns casos a *Guillot, bandoler*, però allà reflectien un ús corrent dins el període, com hem pogut comprovar amb una recerca al Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC), mentre ara semblen més aviat unes llibertats preses personalment per l'autor. Així, 'erol de platja' resultaria forçat tant pel que fa a les accepcions presents en els diversos diccionaris com a les recurrències recollides al CTILC, perquè l'erol sempre és un lloc de vegetació, cultius, flors, bolets, etc.

Pel que fa als localismes i dialectalismes, l'evolució és semblant. Riba, coherent amb la posició que comparteix amb Fabra i que defensa en general en els seus escrits, elimina un localisme innocu com 'atansar' en la revisió de *Joan Feréstec* per a l'edició de 1928. En canvi a «Joan Drogo», per conferir un to col·loquial al conte, utilitza un dialectalisme com 'xomp' amb una aparent deixadesa.

Alguns d'aquests usos especials de Riba han estat admesos en un segon moment en el *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana*. 'De bocons', per exemple, respecte al més freqüent 'a bocons', apareix al DDLC amb un

exemple extret de l'obra ribiana i al CTILC totes les recurrències anteriors als anys 70 són exclusivament del nostre autor. La seva influència en l'evolució de la llengua catalana, però, no es pot comparar amb la d'altres autors com Carner, per exemple.

No vull acabar sense referir-me a les consideracions d'alguns crítics sobre l'ús d'un llenguatge més poètic a l'últim dels contes de *Sis Joans* que podria ser la promesa d'un futura novel·la. Crec que és justament aquesta evolució de què parlàvem que porta vers la poesia i fa impossible una idea de novel·la. A «Joan Dropo» el llenguatge és elevat i en alguns casos s'allunya de la norma sense cap suport en la llengua parlada. En canvi a *Joan Feréstec* l'estil i el lèxic eren vius i plens de trets col·loquials perfectament adients al gènere. Si, com afirma Leopardi a la carta adreçada a Giordani el 30 d'abril de 1817 (Brioschi, Landi 1998, 96): «nella prosa l'affettazione e lo stento si vedono come un bufalo nella neve, e nella poesia non così facilmente», és l'evolució cap a formes més poètiques que impedeix a Riba continuar escrivint textos de creació en prosa.

